

ALGIMANTAS MACKUS

Algimantas Mackus gimė 1932 m. vasario 11 d. Pagėgiuose. Žuvo automobilio avarijoje 1964 m. gruodžio 28 d. Čikagoje. Čia jis 1954 m. pradėjo dirbti radijo programoje „Margutis“ ir 1962 m. tapo *Margučio* žurnalo redaktoriumi. Parašė šias poezijos knygas: *Elegijos* (1952), *Jo yra žemė* (1959), *Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai* (1962) ir *Chapel B*, kuri buvo išleista 1965 m., po jo mirties.

Tik pagrindiniai faktai yra nuogi, visa kita ornamentacija. Taip tikriausiai galvotų pats Mackus apie tai, ką pradėdau rašyti. Jis buvo labai paprastas ir kartu komplikotas žmogus. Tokia ir jo poezija. Jo asmenybėje buvo daug bruožų, prieštaraujančių vienas kitam. Mackui buvo sunku išreikšti, ką jis jautė, žodžiais net tarp artimų žmonių. Bet jis ir prakalbas sakė, ir dirbo žurnalistu. Mackus matė egzilų bendruomenės silpnybes ir jas be galo jautriai išgyveno. Net toj bendruomenėj dirbo ir pirmininkavo vienai iš jos organizacijų. Individualistas, savyje gan užsidaręs, dažnai niūrus, Mackus niekad neatsisakė padėti, kai bendruomenė ko nors jo prašė. Poetas, kuris taip dažnai apibūdinamas kaip „hermetiškas“, tapo visos generacijos balsu. Ironiška, kad Mackus, kuris absoliučiai neapkentė tuščio sentimentalumo, tapo jo auka. Jo tragiška mirtis pavertė jį kone legenda.

Apie Mackų tikriausiai kada nors bus parašyta biografija, ir jos autorius turės išnarplioti visas charakterio kontradikcijas. Man pakanka jo poezijos ir jos reikšmės egzilų literatūros istorijoje.

Pirmieji du poezijos rinkiniai nesusilaukė labai daug dėmesio ir nesukėlė kontroversijos. *Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai* jau buvo kas kita. Knyga susilaukė reakcijų, kurios telpa plačioj skalėj – nuo paprasto atsisakymo ką nors joje suprasti iki tikro pasipiktinimo. Geresniu atveju buvo vartojami tokie žodžiai, kaip „hermetiška“ arba „kosmopolitinė“, tada sekė šiek tiek švelnesni „šiurkšti“ ir „arogantiška“. Pasipiktinusieji ja dar pridėjo: „nihilistinė“, „tradicijas naikinti“, „blasfemiška“. Visa tai, be abejo, iš karto parodė tos poezijos autentiškumo aspektą – ji nepaliko skaitytojo indiferentiško. Ji erzino, provokavo, baimino. Mūsų lyrinės poezijos tradicijoj ji buvo kaip kaktusas, išaugęs rūtų darželyje. Kitiems ji skambėjo, parafrazuojant anglų poetą Thomą Greeną, kaip labiausiai gyva, nes poetas nesijautė pasaulyje patogiai. Jie juto, kad tikras peilerio¹ jausmas turi gimi iš pasipiktinimo ugnies, ir jie galvojo, kad Mackaus poezijoj yra ta pati tiesa kaip ir daugelio modernių poetų kūryboje: kuo didesnis skausmas, tuo labiau mikčioja žodžiai.

Literatūros kritikai interpretavo ir interpretuoja Mackaus poeziją labai įvairiai. Tiek daug kelių j jo poeziją, kad kartais atrodo, jog skaitai apie skirtingus poetus.

Algirdas J. Greimas (*Metmenys*, Nr. 7, 1963) apie Mackų rašo kaip apie „absoliutų netikėlių“, nuėjusių toliau nei egzistencialistai, nes jie teigė pasaulio beprasmiškumą, o Mackus teigia jo neprasmiškumą. Todėl jis ne Absurdo, bet Neprasmės poetas. Jis gali sapnuoti prasmę ir namus tik ironiškai. Istorijos kataklizmai pavertė žemės ir vaikystės idėjas vien iliuzijomis, ir ilgėtis galima tik žmonijos nesąmoningumo epochų. Greimo analizėj Mackus turi tik save ir blaškymąsi iš niekur į niekur.

Algirdas Landsbergis (*Metmenys*, Nr. 9, 1965) Mackaus poezijoje mato antifariziejų, bandymą susitikti su Dievu ir to bandymo sutrupėjimą. Pasibaisėjimas istorijos aukomis veda j meilę vaikystei.

¹ pale (angl.) – čia: užtvarai.

Negyvendamas nei didvyriu, nei namiškių žemėse, Mackus ieško Dievo ir egzilės metamorfozių. Kaip matome, tarp „absoliutaus netikėlio“ ir „antifariziejaus“ skirtumas tikrai labai didelis.

Rimvydas Šilbajoris (*Perfection of Exile*, 1970) nerašo apie Mackaus grumtynes su Dievu ar likimu. Šilbajoriui Mackaus poezijos uždavinys yra nuolat klausyti žodžių, ką jie iš tikrųjų reiškia. Tikrovė ir kalba yra medžiaga, iš kurios sukuriama nauja kūrybinė tikrovė. Mackaus egzilės tragizmas yra tai, jog jis žinojo, kad visa tai yra mokėjimas žiūrėti į tamsą, gyvenimas ant vulkano kraterio. Šilbajoriui Mackaus Dievas turėtų tapti mažas, kaip vaikystės bažnyčia, poetas – žmogus yra per mažas Dievui. Tik poetinė kalba, kuri transformuoja tikrovę, gali kovoti su pasaulio metaliniu mechanizmu.

Žodžio ir tikrovės simbiozė nelabai svarbi Algimantui Baltakiui, kuris pristatė Algimantą Mackų Lietuvos skaitytojams (*Poezijos pavasaris*, 1972). Tai romantiškoji – tragiškoji Mackaus istorija. Jo karta, atsiradusi aklavietėj, apsiausta egzistencinės ir kosmopolitinės dvasios, nesuprato istorinių permainų reikšmės, nesuprato, kad reikia grįžti prie tautos kamieno. Toje perspektyvoje Baltakis mato Mackų kaip auką – kenčiantį nuo nepilnavertiškumo komplekso, ideologiškai ribotą, adoruojantį mirtį. Mackus dėl įvairių priežasčių pasitraukė į vidinio pasaulio ar grynojo meno sritį ir niekad nepasiekė savo tikro potencialo. Mackaus dalia tragiška: pirmiausia jį atmetė egzilų bendruomenė, o po to sutriuškino, tikraja ir figūratyvine¹ prasme, Amerikos civilizacijos ratai. Baltakiui Mackus nėra įdomus kaip naujas struktūras kuriantis poetas. Jam įdomus tik nekaltas, išvežtas berniukas, kurį sugadino egzilės atmosfera.

Dešimt metų vėliau jaunosios kartos kritikė Delija Valiukėnaitė (*Metmenys*, Nr. 41, 1981) mato Mackų kaip lietuvišką *beat* generacijos Amerikoje atstovą ir pasigenda jo šviežių įvaizdžių ir metaforų. *Beat* poetai sukonkretino poeziją, įvesdami į ją prozaiškus kasdieninio gyvenimo elementus. Mackus, atrodo, atsisakė įvaizdžių įvairumo ir nusikalto dažnu kartojimusi. Įdomiai analizuodama Mackaus poetines struktūras, Valiukėnaitė randa, kad jos dažnai yra dirbtinės, naivios ir lėkštos. Tai, kas kadaise stebino ir šokiravo, dabar yra tik nublukęs atvirukas. Įdomu tai, kad šios kartos kritikei Mackus turi poetinį potencialą, bet jo jis neišnaudojo. Mirtis, aišku, didžiausia priežastis, bet tik dėl to, kad Dievas, mirtis ir egzilė buvo jo vienintelės tikrovės. Prie jų dar būtų galima pridėti kalbą. Tai, kas buvo ypač būdinga Mackaus poezijai jos bandymas išreikšti absoliuto ieškojimą paprasčiausiais žodžiais, kritikei atrodo tik kaip poetinio žodyno skurdumas.

Ateityje bus daug įvairių bandymų analizuoti šią formulėms nepasiduodančią poeziją. Vienos tiesos apie ją nėra.

Galima būtų ieškoti įvairių įtakų Mackaus poezijoje, bet tam reikėtų atskiros studijos. Jo skonis literatūroje buvo eklektiškas. Jis mėgo romantiškai puošnų ir gaivalingą Dylaną Thomasą (Dilaną Tomasą) ir intelektualų, „knyginį“ Thomasą Stearnsą Eliotą (Tomasą Sternsą Eliotą), lietuvių liaudies dainų lyriškumą ir absurdo teatrą. Pagaliau svarbu ne tai, ką poetai skolinasi, svarbu, ką jie daro su tuo, ką pasiskolina.

Pagrindinė įtaka bet kokiai poezijai yra tai, kaip poetas mato savo ir žmonijos egzistencijos prasmę. Prieš pradėdant detaliau analizuoti Mackaus poeziją, reikia nors trumpai sustoti priėjo likiminio kartos bruožo.

Savo kartą (1930 metų dekadą) jis laikė dramatiška tautos istorijoje. Rašydamas Vasario 16 proga (*Metmenys*, Nr. 2, 1960), jis ją taip apibūdina: „Šios generacijos dramos priežastis yra tai, kad jinai buvo per jauna visomis šaknimis jaugti ten ir per mažai jauna visomis jaugti čia“. Tai kryžkelės generacija, neturinti jokios žemės, kurion galėtų įleisti šaknis. Žemę pakeičia pasirinkimas būti sąmoningu egzilu. Tame pačiame straipsnyje Mackus komentuoja vyresnės kartos bandymą nostalgiskai atkurti praeities formas ir nelaimingą sustojimą prie išbandytų formulių bei atsisakymą žiūrėti tikrovei į akis. Kaip bebūtų, vyresnioji karta kalbėjo apie ištikimybę praeičiai, Mackus savo kartoje matė pareigą įprasminti save,

¹ *figurative* (angl.) – perkeltinė.

atsakomybę kalbėti tiesą ir kurti: „Šios beiliuzinės generacijos viltis tėra tikrai viena: generacinė įtampa gimstanti kūrybinė įtampa, privalėsianti tąją generaciją įvertinti ir įlaikinti“.

Tai, be abejo, sunkus uždavinys. Mackus atmetė patogų prisitaikymo kelią šiame krašte tiek pat, kiek jis atmetė praeities iliuzijas ar naivų optimizmą žvelgiant į ateitį. Rinktis savo identitetą reikia ne istorinėje, bet egzistencinėje dimensijoje. Būti sąmoningu žmogumi yra ištikimybė sau, ir tik ta ištikimybė padaro žmogų naudingą savo tautai. *Mūsų dalis neišliksianti sąmoningais lietuviais, teišlieka, jeigu tada tebegalima, sąmoningais žmonėmis. Nieko nėra mažiau simpatingo, kaip jaunas žmogus, demonstruojąs prisitaikytą netikrą fasadą. Toks lietuvis mūsų tautai ir išeivijai bus žalingesnis už tą, kuris lietuvių tautos visai pripažinti nenorės.*

Ne visa Mackaus karta buvo tokia bekompromisė ir ne visa ji išgyveno nuolatinį egzilės iššūkį. Ne visi turėjo jo, jei galima taip pasakyti, pašaukimą egzilei. Jis ir nesiūlė jokios programos, nepuolė establišmento, nesiūlė revoliucinių metodų, kaip tuo metu tai bandė Amerikos *beat* poetai – Jackas Kerouacas (Džekas Keruakas), Gregory Corso (Gregori Korso), Alenas Ginsbergas (Alenas Ginsbergas). Jis buvo panašus į juos temperamentu, ir tai tik iš dalies – norėjo gyventi labai intensyviai, „ant ribos“ ir neapkentė banalumo. Priešingai jiems, jis nematė savęs kaip desperatiško herojaus ir neskirstė žmonijos į „mes ir jie“. Jo poezija yra skirta individui, ypač kūrybingam individui. *Metmenys* 1964 m. vasario mėnesį kreipėsi į lietuvių išeivijos rašytojus anketa, turinčia „tikslą iškristalizuoti intymesnę „vidinį“ žvilgsnį į mūsų literatūrinio gyvenimo egzilėje visumą“. Į anketą atsakė ir Mackus. Kai atsakymai buvo išspausdinti 1965 m. (*Metmenys*, Nr. 9), jo jau tarp mūsų nebuvo. Vienoje trumpoje atsakymo ištraukoje mes randame giliausią jo prasmę, raktą, be kurio jo poezija netenka didžiosios dalies savo prasmės:

Pašaukimas egzilei, platesne prasme tariant, glūdi kiekviename rašto ir bendrai kūrybos žmoguje – šalia mirties traukos esama ir ne mažesnės egzilės traukos: jeigu jo neištrėmė pašalinės jėgos, jis pats save ištrėmia ir gyvena nuolatinėje intensyvioje egzilėje.

Egzilė, kaip dvasinė būseną, reikalavo kitokios kalbos, ir Mackaus „neornamentuota“ kalba yra svarbiausias jo palikimas mūsų literatūroje. Jo temos, pagrindiniai konceptai yra labai seni, poetai bando su jais susigyventi visais amžiais ir visose kultūrose. Tai egzistencija, egzilė, Dievas, mirtis ir kalba. Kiekvienas poetas turi savo žodžiais prie jų prieiti. Eliotas rašė, kad poeto uždavinys yra naujai išmokti žodžius, ir kiekvieną kartą tai yra nauja pradžia ir naujas, kitoks, pralaimėjimas. Mackaus žodžiai bando išreikšti tiesą per skausmo prizmę. Tokia kalba niekad nebūna charakterizuota kaip „graži“ ar „jautri“, ar pagaliau „literatūriška“. Joje per daug neiginių. Jausmas bandomas perteikti jausmo neigimu.

*Aš dar negreitai nebūsiu,
Aš dar negreitai apkursiu.
(„Lietuva“, Jo yra žemė)*

Tai tipingas „neornamentuotos“ kalbos pavyzdys. Jauti poeto baimę ką nors iškilmingai deklaruoti. Du teigimai: „dar būsiu“ ir „dar girdėsiu“ pakeičiami dvigubais neigimais. Prasmė ta pati, bet eilutės negrąžios. Mackaus kalba atspindi poeto kelionę per „iškankintus plotus“. Kalba, tinkanti Mackaus žemei – „tai negyvas pasaulis, kuris turėjo apsaugoti daiktus“, praeičiai – karstui, kuriame „suguls visi prisiminimai ir žaislų skeveldros“ (*Jo yra žemė*), kraštui, kur tebegyvena „aštri, neišnykstanti vaikystė“ (*Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai*). Aštrių skeveldrų kalba Mackus bandė išreikšti savo kartos likimą.

*mes nieko nesurasime,
kol patys sau nebūsime*

ir žemės, ir pavasariai.
(„Netikėjimas“, *Jo yra žemė*)

Egzilė, kaip egzistencinis momentas, Mackui buvo daugiau nei vien tik „įtampos kupinas laikas“. Egzilams liko pasirinkimas, bet be jokių kelrodžių. Egzilo laikas yra nuolatinio išėjimo ir sugrįžimo laikas:

Iš visur sugrįžtu neišėjęs [...]
[...] nesibaigiantis kartos prakeikimas –
be atvangos, be poilsio iš niekur į niekur.
(„Hermetiškoji daina“, *Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai*)

Todėl tai, kas yra jau mirę, praeities pasaulis, egzilo sąmonėje tebegyvena kaip mirusių daiktų šaknys. Jų negalima išplėsti, jas reikia apsaugoti:

Mes esame negyvas pasaulis,
kuris turėjo apsaugoti daiktus.
(„Džiaugsmas, senasis liūdesio apaštalas“, *Jo yra žemė*)

Kaip gali tai, kas yra negyva, apsaugoti bet ką? Skamba kaip beviltiškas paradoksas, bet iš tikrųjų Mackaus pasaulėjautoj jis nesunkiai suprantamas. Egzilė gali būti beviltiška ir beprasmė, bet egzilo laikysena, žiūrint į ją, turi savo orumą ir prasmę. Tai panašu į mintį, kad garbingiausia yra kovoti už kilnią idėją, kai žinome, kad kova bus pralaimėta (André Malraux (Andrė Malro), į mintį, kad reikia išlaikyti žmogaus egzistencijos vertę nužmogintame ir chaotiškame pasaulyje (Albert Camus (Alber Kamiu), ar net tokią paprastą mintį, kad jei žmogus išmoks, kaip elgtis beviltiškoje situacijoje, jis ją ir geriau supras (Ernest Hemingway (Ernest Hemigvej)). Šiuos pavyzdžius daviau ne todėl, kad šie rašytojai būtų turėję tiesioginės įtakos Mackui, bet tik todėl, kad išryškintčiau jo egzilės, kaip būties, supratimą. *Chapel B* jis rašo apie jam dvasiškai artimą Antaną Škėmą:

Buvę valstybės piliečiai,
įsidėmėkit jo mirtį:
pirštais jis buvo suvokęs
aklųjų raidyną – egzilę.

Jokių atsakymų į egzilės problemą Mackus nežinojo ir neieškojo. Gyvenimas, egzilė ir kūnas – visi buvo savotiški narvai. Juos suprasti buvo skausmingas aklųjų raidyno mokymasis. „Raudiškojoj“ (*Chapel B*) jis žino, kad atsakymas teegzistuoja už mirties ribos:

Dabar iš tikrųjų žinai,
ar baigiasi kūno egzilė.

Kaip gyventi narve ir nepavirsti laukiniu ar prijaukintu žvėreliu, yra turbūt viena iš svarbiausių, jei ne pati svarbiausia, problema modernioj literatūroj.

Egzilėj gyvena augintiniai. Taip Mackus vadino mūsų amžiaus žiaurumo aukas. Daug platesnė sąvoka negu tų, kurie prarado gimtąją žemę. Augintiniai – tai „sudraskyti kūnai karo cirko laukuose“, tai Jureko likimas ir Gerojo Johno išdavimas. Jei Mackaus pasaulėjautoj būtų tik neapykanta budeliams ir užkariautojams, abi baladės („Jurekas“ ir „Baladė apie gerąjį Johną“) būtų įprasto moralinio pasipiktinimo veikalai. Jam buvo skaudus ir labai svarbus klausimas, į kurį pirmasis atsakė Kainas – ar aš

esu savo brolio saugotojas? Mackaus pasaulėjautoj šis klausimas buvo kardinaliai svarbus, ir jį gąsdino nesąmoningas, indiferentiškas žmogus. Tai, ką Hannah Arendt (Hana Arend) vadino „blogio banalumu“. Todėl jis kėlė skaudų klausimą:

*Kodėl tau padarė karstą,
o man, Jurekai, pardavė duonos ?*

Mackus nesiteisino, bet ir neignoravo klausimo. Augintiniais galbūt taps sūnūs ir dukterys, bet tai bus po šermenų giesmės, po to, kai augintiniai supras:

*Nėra gimtosios žemės!
Nėra kad tykiai plauktų Nemunėlis
ir aviža prašytų būti dailiai pasėta*

*Yra kad Jurekui tebūtų žalia ir sidabras
yra kad Johnui būtų juodaodis sapnas
kad būtų ošianti ir plyštanti širdis
ant svetimos šalies ant žemės svetimos
prieš paskutinį patepimą
ne saulėgrąžų aliejais.*

(„Jurekas“, Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai)

Paralelėj tarp žemės, gyvybės ir kultūros praradimo Mackus praplėtė egzilės sąvoką daugiau negu bet kuris lietuvis poetas prieš jį.

Mackus rašė ne vien apie egzilę. Jis rašė ir apie Dievą, ir apie mirtį. Nebandysiu spręsti, ar Mackus buvo tikintis, ar netikintis. Poetams neprivalomos išpažintys, šioje srityje kritikai nedaro sprendimų. Mackaus poezijoje yra nuolatinė įtampa tarp dviejų Dievo sąvokų. Vienas yra užmaskuotas Dievas, generolas, baudžiantis už neidentifikuotus nusikaltimus, reikalaujantis „mobilizuotų smegenų“. Antrasis yra Dievas, pažintas vaikystėj ir dabar nebesutinkamas. Tai vaikystės angelų Dievas, kuriam reikia gelbėtis nuo žmonių, išprievartavusių Jo žodžius. Tokiam Dievui galima aukoti pasaulį:

*jie rankose ištiestų
Dievui žemės dovanas
ir jaustųsi turtingi.
(„Dedikacijos mirčiai ir meilei“, Jo yra žemė)*

Tai Dievas, kurio galima klausti:

*[...] neįau šią vasarą karaliaus nebėra,
neįau šią vasarą karalius nebedrįso prisikelti?
(„Sausros alegorija“, Jo yra žemė)*

Jei Mackaus Dievas egzistuotų, Jis būtų panašus į poetą – „aš būčiau indas, pripildytas žmogiškos meilės“ („Melskimės, vasara artinas“, *Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai*). Meilės Dievas turėtų būti skaidrus ir paprastas, bet tikrovė yra pilna kontradikcijų, joje netelpa vaikystės paprastumas. Užaugti yra priklausyti žemei, o žemė yra abejonių ir nusivylimo sfera:

*Aš Jį tikrai buvau sutikęs. Vieną vidurnaktį
Jis akimirkai pakėlė saulę virš žemės.
Aš žinau: Jis buvo Dievas.*

*Mane baigė pavergti žemė:
aš nebežinau, ar jis yra Dievas.
(„Mano gyslos tau yra stangrios“, Jo yra žemė)*

Jei Dievas yra gėris ir meilė, kodėl pasaulyje egzistuoja blogis ir nepaaiškinta mirtis? Dilema, su kuria visais amžiais susiduria žmonės. Atsakymas, kuris gali būti tik tikėjimas, Mackui buvo nepakankamas. Todėl ir svyruoja jo poezija tarp vaikiško:

*Kodėl nesakei, kad mane palaiminsi?
(„Užnuodytas vanduo nepalaimina“, Jo yra žemė)*

ir suaugusio:

*tai laikas mirties nepaaiškintos [...]
tai atšauktas prisikėlimas [...]
tai išdidumas prieš kojų mazgojimą [...]
(Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai)*

Chapel B vėl sutinkame „į Dievo masę dūžtančią avariją“ ir „Dievą prikeltantį žodį“. Koks bebūtų Mackaus Dievas, Jis nėra patogus sekmadienio Dievas. Niekas jo poezijoje nėra apsaugos tvirtovė ir nėra lengvų atsakymų.

Trumpam savo gyvenime Mackus bandė prisijaukinti mirtį. Kaip absoliuti tikrovė ji meta savo šešėlį ant viso jo poetinio pasaulio. Pirmajame rinkinyje Jo yra žemė mirtis dar nėra absurdiška, ji rami ar nerami, bet daugiau užsklanda žemės skausmui. Ją supa savotiška ramybė:

*kad ateidamas į mirtį ramią ar neramią
neščiau žemės sopulį.
(„Žemės atsižadėjimas“, Jo yra žemė)*

Palyginus su žeme, ji dar abstrakti, daugiau idėja negu tikrovė. Tačiau jau tame pačiame rinkinyje mirtis yra ironiška – kaina užmokama už trumpą gyvenimą:

*ir mirsim neseniai atėję,
tik už save ir žemės dalį atkentėję.
(„Neišlaikomas svoris“, Jo yra žemė)*

Neornamentuotos kalbos generacijoj ir augintiniuose dominuoja du mirties aspektai, kurie dažnai sutinkami mūsų laikų poetų kūryboje: nuasmeninta, mechaniška mirtis, subanalinta žuvusiųjų skaičiaus, prieš kurią žmogus jaučiasi ne vien bejėgis, bet ir beprasmis, ir dvasinė mirtis, dvasinė tuštuma, sausra, Mackaus neapgyventa sala, į kurią susirenka tie, kurie greit nustos egzistuoti. „Nustos egzistuoti“ terminas tinka labiau negu „mirs“, nes mirtį asocijuojame su gyvenimu, o egzistencija dvasinėje

dykumoje yra antgyvenimas. Tiesa, yra ir mirtis vaikystės mirusiųjų angelų pasaulyje, žalios ir sidabrinės spalvos mirtis, su kuria Mackus gal ir galėjo susitaikyti:

Užmigau amžinam

Medaus mėnesiui su mirtimi.

(„Pokalbis apie negyvųjų gyvenimą“, *Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai*)

Konkreči, absurdiška ir triumfuojanti mirtis yra pagrindinė, jei ne vienintelė, *Chapel B* tema, Škėmos, Mackaus draugo ir jam kūrybiškai labai artimo rašytojo, tragiška mirties istorija suteikia paskutiniam Mackaus kūriniai ypatingą dramatinę įtampą. Tai vientisiasusias ir geriausiai apipavidalintas jo palikimas.

Chapel B poetas apie mirtį kalba kaip apie nesibaigiančią istorinę grandį, jungiančią užrašytą istoriją (pageltę manuskriptai ir kolonijų žemėlapiai) su konkrečia (į frontą grįžtantys pikti ir ciniški kareiviai su medaliais ir artojų apakęs kraujo sakramentas su žeme). Tos istorijos centre visados yra auka – moteris Marija, kurios kūnas ir dvasia yra nuolatos kankinami ir traiškomi.

Mirtis yra tobulai universali. Negrė Marija plantacijose Afrikoje ir Marija iš Lomžos. Marija įveria amuletą į prakirstą kaklą, tėvas balsu rauda apie palikimą, paliktą Vilniaus bažnyčioj. Mirtis, kaip praradimas, pažeminimas ir sunaikinimas, kristalizuojasi Škėmos mirties įvaizdyje, bet kartu įvaizdis įtraukia visus sužalotus visur – Afrikoje, anglies kasyklose ar Vilniuje. Tie, kurie lieka, lieka irgi be prasmės:

Rytoj mes tave išlydėsime

iš skaudžių nesąmonių laivo:

tai mes pasiliekam dairytis

žemėlapiuos prarasto laiko.

(„VI“, *Chapel B*)

Mirtis tampa konkreči Garcios Lorcok (Garsijos Lorkos) parafrazė ir jos atspindys poeto inkantacijoj – mirtis kaip kūno *intaglio*¹ greitekelyje. Šioj dalyje Mackaus poezija pasiekia beveik hipnotišką efektą. Pasikartojantys žodžiai – „ir aš nenoriu matyti“ priverčia skaitytoją įeiti į vaizdo konkretumą ir siaubą:

Ir aš nenoriu matyt

kolažan sudėstyto kūno,

ir aš nenoriu matyt

išjungto kraujo srovės.

(„Raudiškoji“, *Chapel B*)

Miršta ne vien kūnas, Škėmos mirtyje Mackus mato ir egzilo jausmo, kuris buvo ir jo paties, galą:

Ir aš nenoriu matyt

egzilo ironijos galo,

ir aš nenoriu matyt

kruvinos išdidumo baigmės.

(Ibid., *Chapel B*)

¹ raižytinis atvaizdas šlifotuame akmenyje ar metale (angl.).

Paguodos Mackus nieieškojo, bet, jei ji būtų, ji būtų senovės lietuvių šermenys: ąžuolo karstą turėtų sukalti stiprūs lietuviai kaimiečiai ir senos lietuviškos raudotojos priverktų ašarus. To nėra. Tai turi atstoti dabartis:

*Mes nepakelsim šio kūno
ir neišnešim karsto!
Sunkiai minkštasuolin sėdas
užspringus kalba.
(Ibid., Chapel B)*

Galų gale lieka tragiškoji mirtis. Dylano Thomaso parafrazė mirtis nebus nugalėta. *Chapel B* baigiasi Mackui tipingom paralelėm, kurios užduoda skaitytojui pareigą pasirinkti atsakymą pačiam. Mackus klausia Likimo (Škėmos), ką jis pasirinks:

- Kas yra duota, kas yra išrinkta?
- Žemė duota, mirtis išrinkta.

- Kas yra duota, kas yra išrinkta?
- Nieko neduota, tik viskas išrinkta.
(„VII“, *Chapel B*)

Ar viskas yra žmogaus pasirinkta, ar vien mirtis? Škėmos mirtis nebuvo pasirinkta, ar buvo pasirinktas jo gyvenimas?

Panašiai yra ir „Triumfališkojoje“:

*Siela paliks, bet sielos neliks.
Ir mirtis nebus nugalėta.
(„Triumfališkoji“, *Chapel B*)*

Apie kuriuos sielos aspektus kalba Mackus? Paprastai kalbant, kas jam buvo siela?

Chapel B buvo ir Mackaus mirties paralelė. Staigiai ir absurdiškai baigėsi jo gyvenimas vieną vakarą Čikagos greittelyje. Į jo keltus klausimus mes neturime atsakymų ir šiandien. Poetai, kurie sekė juo, neparašė nieko lygiaverčio *Chapel B*. Galbūt todėl, kad jie išmoko geriau prisijaukinti ir mirtį, ir egzilę.

Kas lieka po egzilo mirties? Žodis. Kalba, išreikšta svetur, yra tęstinumo ženklas. Kaip jau buvo minėta, Mackus tikėjo, kad egzilė gali įprasminti save kūrybiniame akte. Lietuvių literatūroje Mackus išliks kaip poetas, norėjęs išlaisvinti žodžius nuo įprastu, nostalgijos ir sentimentų diktuojamų formulių. Poetai žemininkai jam buvo artimi, bet jų kalba buvo per tikra savimi, galbūt per puošni. Jie kalbėjo žodžiais, už kurių stovėjo jauno, bet jau suaugusio žmogaus prisiminimai. To neturėjo Mackus:

*ir aš kalbu žodžiais,
išsineštais vaikystės rankomis.
(„Miestas“, *Jo yra žemė*)*

Mackus buvo augintinis. Jam reikėjo rasti savo kalbą, kovoti su žodžiais. Žiūrėdamas į ateitį, jis matė kalbą, kuri turės remtis nebe praeitimi:

Šermeninė giesmė tik nuaidi –

ilgas mirštančios rasės žodynas.

akyse jums pasipila raidės

iš egzotiško gimto žemyno.

(„Variacijos ironiško sapno tema“, Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai)

Mackus atsisakė iliuzijos, kad ateities egzilai, iš tikrųjų nebe fiziniai, bet dvasiniai egzilai, nes jų gimtieji miestai bus Čikaga ar Adelaidė, galės kalbėti ne tolstančia ir nykstančia, o kita kalba. *Chapel B* yra daug Mackaus pesimizmo arba realizmo (tai priklauso nuo skaitytojo pasaulėjautos):

Tolsta mūsų egzilė,

tolsta mūsų kalba.

Mes kalbame nykstančiais žodžiais

merdinčios mūsų kalbos.

mes šnekame mirčiai skirtą,

bizūnais kapota kalba.

Tačiau žodžiai nemiršta ir neišnyksta kaip žmonės. Kūrybinis žodis, jei jis yra laisvas ir tikras, išlieka:

Mes kalbam išgelbėtais žodžiais

mirusios mūsų kalbos.

Škėmos kūnas buvo sutraiškytas septintą valandą ryto. Prieš tą faktą mes esam bejėgiai. Tik yra kita tikrovė ir ji yra anapus mirties:

nes lygiai septintą valandą ryto

po mirties atsikelia žodis.

(„Raudiškoji“, Chapel B)

Tame prisikėlusiam žodyje yra Mackaus ir jo kartos neornamentuotas pašaukimas ir viltis.

Mackaus kūryba bus dar daug kartų interpretuojama. Jis nenorėjo būti ir tikriausiai nebus lietuvių literatūros klasikas. Jis nėra kilnių idėjų, dramatiškų emocijų ir originalių įvaizdžių poetas. Jo poezijos struktūros nėra stulbinamai originalios mūsų amžiaus poezijoje. Poetiniai ciklai, baladės, litanijos, raudos, folklorinio elemento integravimas – tai jau įprastos mums formos. Mes pripratome prie neornamentuotos kalbos. Nežinau, kaip pabaigti Mackaus poezijos apžvalgą be per didelių žodžių, kurie jam būtų buvę nepriimtini. Jo poezija buvo meilės ir neapykantos, desperacijos, ieškojimo ir praradimo poezija. Meilės tiesai, neapykantos fariziejams, egzistencinės desperacijos, ieškojimo prasmės ir žemės praradimo poezija.

Paskutinis žodis priklauso poetui. 1964 m. sausio 25 d. Mackus kalbėjo Montrealyje, kai jam buvo teikiama Vinco Krėvės vardo literatūrinė premija už knygą Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai. Jis liko ištikimas tiems žodžiams iki mirties:

Iš tikrųjų aš siūlau beprasmišką egzilės gyvenimą, nes daugiau negu žodžiai kalba gyvenimai, aš siūlau išdidumo kupiną egzilę, nes tokioje egzilėje palieka vietos ir mūsų karčios egzistencijos ironijai, skausmui ir tiesai išsakyti. Nuolatinis sau išdidumo priepuolis tegul baigiasi tik tuomet, kai baigsis mūsų gyvenimas.

(*Metmenys*, Nr. 9,1965)

1992

Ilona Gražytė-Maziliauskienė, *Idėjų inventoriųs*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 223–238.